

Sąd Gminny i Sąd Pokoju w Rejowcu na tle struktury administracyjno - samorządowej.

Wzmianka z lat 1807 -1922.

1/ Przynależność terytorialno – administracyjna Rejowca na przestrzeni dziejów.

Na przełomie XV i XVI wieku Ziemia Chełmska wchodziła w skład bardzo rozległego województwa ruskiego. Powstały po 1547 roku Rejowiec znalazł się w obrębie tegoż województwa. Ziemia Chełmska, która jako jednostka organizacyjna obszarowo była zbliżona do powierzchni dużego województwa. Po drugim rozbiórce Polski ustawa sejmowa z 23 listopada 1793 roku dokonała zmian w podziale terytorialnym kraju. Rejowiec został włączony do utworzonego województwa chełmskiego, a po trzecim rozbiórce Polski zaborcy na mocy traktatu z 3 stycznia 1795 roku ustalili przyłączenie Ziemi Chełmskiej do Cesarstwa Austriackiego. Tak, więc Rejowiec automatycznie znalazł się w tzw. Nowej Galicji, którą później nazywano Galicją Zachodnią.

Traktat był kwestią czysto formalną gdyż tereny te były od 1794 roku okupowane przez Austrię. Pod rządami Austrii władze samorządowe miasteczka mogły być wybierane tylko za zgodą przedstawicieli Cesarstwa. Zaborcy na okupowanym terenie tworzą nową strukturę administracyjną zwaną cyrkułami. Tak utworzony został cyrkuł chełmski, który objął tereny na zachód od rzeki Bug. W skład tworzonego cyrkułu włączono Ziemię Włodawską i Krasnostawską. W roku 1803 cyrkuł chełmski zostaje rozszerzony o tereny na północ od Włodawy. Centrum administracyjne rozszerzonego cyrkułu zostaje przeniesione do Białej Podlaskiej a sam rozległy obszar nosi nazwę cyrkułu włodawskiego. Cyrkuł włodawski podzielono na mniejsze jednostki terytorialne zwane okręgami. W ten sposób utworzono okręg biały, chełmski i włodawski. Na skutek działań wojennych polsko - austriackiej w 1809 roku Galicja Zachodnia została przyłączona do Księstwa Warszawskiego. Od tego roku Rejowiec z zaboru austriackiego przechodzi pod rządami zaboru rosyjskiego.

Aktem decydującym o funkcjonowaniu i charakterze gminy wiejskiej na obszarze Królestwa Polskiego był dekret wydany przez Fryderyka Augusta z dnia 23 lutego 1809 roku, który przewidywał istnienie rad gminnych i wiejskich z wójtem na czele. Najczęściej był to dziedzic a jego dobra utożsamiane były z obszarem gminy. Władze Księstwa Warszawskiego przystępują do tworzenia departamentów. Departament z siedzibą w Lublinie swoim zasięgiem obejmuje tereny pomiędzy Bugiem i Wieprzem. Natomiast od 1810 roku departamenty podzielono na rejony /powiaty/. Tak, więc reaktywowano na nowo istniejący w okresie staropolskim powiat chełmski. Rejowiec wraz z Sawinem, Łęczną, Pawłowem, Puchaczowem, Siedliszczem, Świerżami i Wojsławicami wchodzi w skład powiatu chełmskiego.

Po utworzeniu Królestwa Kongresowego rejon chełmski w 1816 roku wcielony został do obwodu krasnostawskiego województwa lubelskiego. Od 1818 roku wójtom nadano charakter patrymonialny, uszczuplono obszary gmin, czyniąc wójtem praktycznie każdego właściciela wsi.

Po klęsce powstania listopadowego w 1831 roku carska Rosja zmienia nazewnictwo i przemianowano województwa na gubernie, obwody na powiaty. W wyniku nowych zmian Rejowiec ponownie przeszedł do powiatu chełmskiego.

a) Gubernia, jako jednostka administracyjna.

Gubernia lubelska powstała w 1837 roku w zasięgu obszarowym porównywanym do województwa. Obwody zostały przemianowane na powiaty. W skład guberni lubelskiej początkowo wchodziło 10 powiatów: biłgorajski, chełmski, hrubieszowski, janowski, krasnostawski, lubartowski, lubelski, puławski (od 1842 nowo-aleksandryjski), tomaszowski i zamojski. W wyniku reformy administracyjnej z 1844 roku połączono gubernię lubelską z podlaską(siedlecką).

Po upadku powstania styczniowego zaborcy wprowadzają wiele restrykcyjnych zarządzeń. Na mocy ukazu carskiego z 1864 roku dokonano uwłaszczenia chłopów, co w konsekwencji przyniosło wielkie zmiany na polskiej wsi. Dotychczasowe obszary dworskie lub rządowe zostały w dużej części

rozparcelowane pomiędzy użytkujących je polskich chłopów jak i kolonistów niemieckich. Część folwarków pozostała w rękach szlachty i rządu. Niezwykle ważnym wydarzeniem było utworzenie tzw. samorządowych gmin wiejskich.

Rejowiec w 1865 rok liczył 1315 mieszkańców. Upadku powstania styczniowego przyczynił się do kolejnej wzmożonej rusyfikacji. Komitet Urzędujący do Spraw Królestwa Polskiego sprawował rzeczywistą władzę rosyjskiego zaborcy. Zlikwidowano odrębność administracyjną kraju. Rusyfikowano administrację, ale proces przebiegał powoli gdyż zaborca nie dysponował w pełni odpowiednio wykwalifikowanymi urzędnikami rosyjskimi.

b) status gminy

Ukaz carski z dnia 19 lutego (2 marca) 1864 roku - „ *O urządzeniu gmin wiejskich* „, Dziennik Praw Królestwa Polskiego T.62, s.36 – 95. Wprowadzał nowy ustrój gminy wiejskiej , dając podstawę zaistnienia ustroju samorządu gminnego. Gminie nadano dwustopniową strukturę. Wsie i kolonie były jednostkami terytorialnymi niższego rzędu zwane gromadami.

Powyżej wymieniony ukaz w art.4 stanowił, że gmina składała się z szeregu wiosek, osad i kolonii oraz folwarków i dworów właścicieli ziemskich tak a więc tworzone gminy zbiorcze. Miały się składać i tu cytuję:

(...) „ z wiosek i kolonii przez włościan wszelkiego nazwania osiadłych oraz folwarków i dworów dziedziców i innych właścicieli ziemskich,,

Władzę w gminie sprawował samorząd gminny reprezentowany przez zebranie gminne, wójta gminy oraz sołtysów. Sprawy sporne z terenu gminy miał rozpatrywać sąd gminny wraz z ławnikami. Natomiast zebranie gminne stanowiło organ uchwałodawczy.

Prawo głosu mieli gospodarze posiadający, co najmniej 3 morgi gruntu. Wójt został wyposażony w uprawnienia administracyjno – policyjne i sądownicze. Wójtem mógł zostać każdy, który miał przynajmniej 25 lat oraz posiadał najmniej 6 mórg gruntu. Nie było obowiązku umiejętności pisania i czytania. Urzędem kierował pisarz gminny, który był najczęściej najważniejszą osobą w urzędzie z racji umiejętności czytania i pisania. Prowadził księgi gminne i korespondencję. W razie potrzeby gmina mogła zatrudnić poborców podatkowych, inspektorów szkół, szpitali. Gajowych, stróżów i innych urzędników.

Władzę wykonawczą sprawował wójt i ławnicy wybierani na zebraniach gminnych. Pomocnikami wójta w gminie byli sołtysi wybierani na zebraniach gromadzkich i zatwierdzani przez naczelnika powiatu. Wybierano też i ławników(Zarząd gminy).

W kompetencji wójta należały następujące sprawy:

Ogłaszanie zarządzeń władz

Czuwanie nad porządkiem w miejscach publicznych i nad bezpieczeństwem osób i własności

Zapobieganie włóczęgostwa i żebractwa

Donoszenie zwierzchności o samowolnym wychodzeniu mieszkańców z terenu gmin

Przedsiębranie nakazanych środków zaradczych przeciwko pożarom, pomorowi bydła, klęskom żywiołowym

Wykonywanie w przepisanych prawem wypadkach wyroków sadu gminnego i innych sądów.

Przewodniczył sadowi gminnemu (od 1876 roku)

Wykonywał uchwały zebrań gminnych

Zwoływanie i prowadzenie zebrań gminnych

Wykonywanie ich uchwał

Utrzymanie dróg

Nadzór nad sołtysami

Wyznaczanie kwater dla wojska

Zarządzanie funduszem gminnymi jego majątkiem

Wydawanie mieszkańcom paszportów

Nadzór nad karczmami, austeriami¹ oraz wszelkiego rodzaju instytucjami (szkoły, ochronki, szpitale)

Nadzorował wykonywanie spraw należących do gminy

Miał w ograniczonym zakresie uprawnienia policyjne

Był, rzeczywistym naczelnikiem samorządu gminnego, jednocześnie podległy naczelnikowi powiatu.

Poza organem uchwałodawczym – zebraniem gminnym, istniały też zebranie gromadzkie, w którym mogli brać udział pełnoletni chłopci gospodarze.

Kompetencje sołtysów:

Zwoływanie zebrań gromadzkich

Wykonywanie uchwał przegłosowanych na zebraniach gromadzkich

Sprawowanie funkcji poborcy kar sądowych oraz podatków.

Być pomocnikiem wójta

c) Rok 1866 roku tworzenie gminy wiejskiej

Na mocy ustawy z dnia 19 (31) grudnia 1866 roku „o zarządzie gubernialnym„, Dziennik Praw Królestwa Polskiego t. 66.s, 119, wprowadzony został nowy podział administracyjny Królestwa Polskiego, w miejsce istniejących 5 guberni wprowadzono 10. W myśl tego aktu zmniejszeniu terytorialnemu uległy powiaty dopasowując je do dawnych okręgów sądowych. Reforma z roku 1867 zniósła zmiany z roku 1844. W 1867 roku Rejowiec jak wiele innych miast za udział między innymi w powstaniu styczniowym traci prawo miejskie². Pomimo utraty prawa miejskiego i utworzeniu gminy wiejskiej. Rejowiec, w oficjalnych dokumentach określany był, jako Osada Rejowiec a nie wieś Rejowiec. Stało się to zgodnie z postanowieniem o podziale administracyjnym miasta i gminy w powiatach z dnia 5(17) stycznia 1867 roku. Dnia 1 (13) lipca 1869 roku wszedł w życie ukaz „o przemianowaniu na osady niektórych miast w guberniach Królestwa Polskiego„, – Dziennik Praw Królestwa Polskiego T., 69., s., 245. W dokumentacji wytworzonej przez magistrat rejowiecki w XIX wieku widnieją nazwiska burmistrzów: Artemowicz, Kosowski, Dębiński. Były też ulice o nazwach: Chełmska, Krasnystawska, Hruszowska.

Od 1874 roku urząd namiestnika zastąpiono stanowiskiem generała – gubernatora, który był zarazem dowódcą warszawskiego okręgu wojskowego obejmującego cały obszar Królestwa Polskiego.

W guberni lubelskiej poza wyznawcami rzymskokatolickimi było

400 tysięcy – uważanych za prawosławnych

155 tysięcy – Żydów

26 tysięcy – ewangelicy w większości narodowości niemieckiej

W roku 1881 dobra Rejowiec składały się z folwarków: Rejowiec, Adamów, Kadzin, Kostunin oraz os. Rejowiec, wsie Wólka Rejowiecka, Kobyle, Rybie, Majdan Rybie, Kadzinek, Wereśce. Natomiast w skład gminy wchodziły: Aleksandryja, Aleksandrówko, Adamów folwark, Budki, Gruszów Gruszów Majdan, Felczyn, Kadzinek folwark, Klementynów, Kobyle, Krzywowola, Niedziałowice, Rybie, Rybie Madan, Stary Majdan, Siedliszczki, Tomasówka, Wańkowszczyzna, Wereśce, Zyngierówka. W samym Rejowcu była cerkiew prawosławna, synagoga, sąd gminny okręgu III, urząd gminy, szkoła początkowa,

¹ budynek przeznaczony dla podróżnych, miejsce spotkań i zabaw ludowych, a także sklep sprzedający przede wszystkim napoje alkoholowe. Stawiano je przy głównych traktach, często na rozstajach dróg, a w okresie późniejszym, gdy karczmy zaczęły specjalizować się w sprzedaży wódki, stawiano je - dla zysku - we wsiach, co prowadziło do rozpijania chłopstwa.

² Ukaz carski z dnia 1 czerwca 1869 roku nakazał Komitetowi do spraw Królestwa Polskiego – (...), „ ***Te miasta, które z powodu nieznaczącej liczby mieszkańców, małego rozwoju, handlu, słabego rozwoju przemysłu i niedostatecznego dochodu, nie mające w szczególności znaczenia miasta, przemianować na osady „ (...) Nadać im status osad włączając do gmin wiejskich„***, (przy zastosowaniu aktu z 19 lutego/ 2 marca 1864 roku.)

stacja poczt, apteka, fabryka wyrobów z miedzi, dwie gorzelnie, olejarnie, 6 jarmarków.

Budynek Urzędu Gminy w Rejowcu, który został wzniesiony po 1908 roku³. Stan współczesny.

Odznaka soltyisa z archiwum domowego autora. Wykonana w zakładzie BR. Łopieńscy. Warszawa.

Poniżej prezentowane fotografie pochodzą z prywatnego archiwum autora. Są to liczne zdjęcia dokumentacyjno- porównawczych Rejowca (te same ujęcia kadrowane w odstępach kilku letnich lub wtedy, gdy następowała wyraźna zmiana w konfiguracji fotografowanych ujęć.

³ Świadczą między innymi zachowane i opisane materiały ikonograficzne pochodzące z 1908 roku i z 1913 roku.

Materiał porównawczy:

Wycinek fotografii. Obecnie ul. Tadeusza Kościuszki. Rok 1908. Po prawej stronie kościół po unicki. W głębi kościół rzymskokatolicki oraz wiatrak.

Wycinek fotografii. Obecnie ul. Tadeusza Kościuszki. Rok 1913. Po prawej stronie zabudowania Urzędu gminy, kościół po unicki. W głębi kościół rzymskokatolicki oraz wiatrak.

Na przełomie XIX i XX wieku Ziemia Chełmska nazywana była przez zaborców kontrowersyjną moim zdaniem nazwą „*Chełmszczyzna*”. W roku 1912 rosyjscy zaborcy tworzą w Chełmie nową gubernię, która pomiędzy 1 a 14 wrześniem 1913 roku rozpoczyna swoje formalne funkcjonowanie. Do guberni chełmskiej zostało włączonych osiem powiatów wschodnich z guberni lubelskiej i siedleckiej.. W granicach guberni chełmskiej Rejowiec pozostał do dnia 10 sierpnia 1915 roku. Jest to praktycznie data końca zaboru rosyjskiego. W ówczesnym nazewnictwie na czele powiatu (ujezdu) stał – naczelnik, gminy (wołosti) – wójt, gromady- sołtys.

Struktura obsady personalnej ujezdu odpowiadała w pewnym stopniu organizacji wojskowej:
rzeczywisty tajny radca stanu – odpowiadał porównywalnie stopniowi generała
naczelnik powiatu (ujezda) nosił specjalny mundur.

Hierarchia ważności i kompetencji na szczeblu powiatu:

Naczelnik
 Zastępca naczelnika
 Komendant żandarmerii – policji politycznej
 Komendant straży ziemskiej – powiatowa policja
 Komisarz do spraw włościańskich, regulujący stosunki między dworem a wsią
 Czynownik – urzędnik od ksiąg stanu cywilnego
 Lekarz powiatowy
 Inżynier powiatowy
 Inspektor szkolny

Na przekroczenie granicy ówczesnego państwa trzeba było mieć specjalne dokumenty tzw. półpasek⁴ lub paszport.

Na terenie Królestwa Polskiego do czasu wybuchu I wojny światowej obowiązywało prawodawstwo stanu wyjątkowe na mocy, których generał – gubernator mógł oddać pod sąd wojenny osoby cywilne lub zsyłać w głąb Rosji Polaków, politycznie podejrzanych, bez postępowania sądowego.

d) Pierwsza wojna światowa i pierwsze lata niepodległości.

W pierwszych tygodniach okupacji niemiecko-austriackiej, czyli latem 1915 roku zaczęto wprowadzać nowy twór (organ) – Rady Gminne w składzie od 8 do 15 radnych wybieranych przez zgromadzenie ogółu mieszkańców. W skład Rady Gminy wchodził: wójt, pisarz gminny, przedstawiciel kleru i miejscowego ziemiaństwa. Taki skład Rady powodował oburzenie pozostałych mieszkańców. Próbowano to zmienić Rada Główna Opiekuńcza 1 lutego 1916 roku interweniując u zaborcy austriackiego. Bez skutku. Bardzo duży wpływ na to, co się działo z samorządem Rejowca miała silna struktura gminna związana z Centralnym Komitetem Narodowym (CKN).

W kilku zdaniach należy zasygnalizować rolę wójta w środowisku lokalnym – gminy. Przy tak dużych uprawnieniach, w jakie wójtowie byli wyposażeni, ważny był wybór odpowiedniego kandydata o odpowiednich cechach charakterologicznych. Było to bardzo istotne. Dość częste były przypadki, że to oni (wójtowie) sami ustanawiali swoje prawo nie zważając na żadne przepisy. Nie bali się nikogo i niczego.⁵ Wójt z braku rzeczywistej kontroli społecznej, stawał się w wielu przypadkach złą siłą dla mieszkańców, a tak na marginesie i współcześni wójtowie w wielu przypadkach potrafili mieszkańcom gminy „umilić”, życie, działaniami niezgodnymi z prawem i nakazami moralnymi. Ich władza obejmowała „wszystkie w gminie przebywające osoby”. Z dość dużej ilości skarg na poczynania wójtów w Rejowcu tamtego czasu, wybrałem dla zobrazowania ich patologicznych działań bardzo łagodny w treści przykład:

(...) „Zarząd szkoły Ludowej w Rejowcu Nr. 3.

Do

Przewodniczący Rady Szkolnej

W Niedziałowicach.

Rejowiec dnia 5 listopada 1916 roku.

Dnia 4 listopada r.b. to jest w sobotę o godzinie 5 1/2 wieczorem przyszedł do mnie wójt gminy Rejowiec Jan Maleszek z miejscowym sołtysiem Hubą i zażądali klucza do sali

⁴ Mieszkańcy pogranicza mieli prawo w ograniczonym zakresie do tzw. półpasków lub przepustek. Wydawane były na osiem dni, a nawet na szereg tygodni bezpłatnie. Służyły, jako legitymacja, ważna trzy mile w głąb obcego państwa, oprócz tego miały tę zaletę, że można było przechodzić granicę tam i z powrotem niezliczoną ilość razy w ciągu trwania ważności przepustki bez konieczności zmiany jej za każdym przejściem granicy.

⁵ Te problemy znajdowały swoje odzwierciedlenie w literaturze chociażby „Szkice węglem”, H. Sienkiewicza.

szkolnej, w której chcą urządzić wieczorowe kursa dla dorosłych analfabetów obojga płci. Ja zażądałem od wójta pisemnego rozporządzenia Przewodniczącego Rady Szkolnej na rok danię im izby szkolnej. Wójt powiedział, że go żadne pisemne rozporządzenia nie obchodzą i jemu są niepotrzebne, posłał sołtysa po siekiere. Sołtys przyniósł siekiere i młotek, a wójt sam własnoręcznie siekiere otworzył, psując szkobel, w który zachodzi rygiel zamka. ... „, Ta samowolna czynność wójta zrobiła ujemne wrażenie na nauczycielce z Żulina ,p.Lorenc, która była obecna przy tej operacji. Do Sali szkolnej zaraz weszli wójt z sołtysem, Maciej Sergialis i dwóch ludzi, których nie mogłem poznać ..... „,⁶

Do kompetencji zebrań gminnych należało:

- Wybór wójta, ławników, pisarza i innych urzędników gminy
- Kontrola ich czynności i rachunkowości
- Uchwały w sprawach gospodarczych i innych dotyczących gminy
- Rozporządzanie nieruchomym majątkiem gminy
- Wyznaczanie i rozkład składek i ciężarów gminnych
- Działalność dobroczynna
- Urządzanie szkół na terenie gminy
- Rozkład powinności na rzecz administracji rządowej

W wyniku działań wojennych nastąpiły wielkie zmiany przynależności terytorialnej.

Rejowiec leżący w granicach Ziemi Chełmskiej zostaje zajęty przez wojska austriackie. Na mocy traktatu brzeskiego z dnia 9 lutego 1918 roku Ziemia Chełmska nazywana przez zaborców „Chełmszczyzną, w tym również Rejowiec zostaje przekazana przez Austriaków Ukraińskiej Republice Ludowej w zamian między innymi za pomoc żywnościową. Wydarzenia z 1918 roku oraz traktat brzeski odbiją się politycznym echem w czasie drugiej wojny światowej / w walkach polsko - ukraińsko - białoruskich i kiedy to Ukraina pod protektoratem hitlerowskich Niemiec chce utworzyć niezależną Ukrainę. /

Po roku 1918 Rejowiec znajduje się w powiecie chełmskim i wchodzi do województwa lubelskiego. Nowy podział na gminy dekretem „ *O utworzeniu rad gminnych*„, z dnia 27 listopada 1918 roku . W każdej gminie została utworzona rada gminna składająca się z wójta i 12 członków. Stan taki przetrwał do 1933 roku. Ustawa z dnia 23 marca 1933 roku Określiła nieuwarunkowanie samorządu terytorialnego zawarte w - „ *O częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego*„.

⁶ Oryginały pism w archiwum autora

Pracownicy urzędu gminy, samorządowcy oraz niektórzy sołtysi. W pierwszym rzędzie siedzący od prawej: pierwszy Kazimierz Wojciech Kalinowski, trzeci Stanisław Majewski – wójt, czwarty Jan Najda – sekretarz. Mężczyzna z brodą to sołtys Żydowskiej Gminy Wyznaniowej w Rejowcu Zelman Zycklewicz. Rejowiec 4.08.1933 rok. Fotografię wykonał: Zakład Fotograficzny i artystyczna pracownia portretów C. Bagińskiego. Lublin 1-go Maja 10.

Wybór na stanowisko sołtysa było potwierdzane przez starostwo na specjalnej uroczystości z jednoczesnym złożeniem przysięgi. Dokument z 1937 roku.

W okresie drugiej wojny światowej jak i po wojnie przynależność do powiatu i województwa nie zostaje zmienione. Rejowiec z powiatem chełmskim był związany do roku 1975. W tym roku zostało utworzone województwo chełmskie. W ramach województwa utworzono rejony. Rejowiec przechodzi do rejonu Krasnystaw. Swoim zasięgiem województwo chełmskie przypominało teren dawnego cyrkułu chełmskiego. Od stycznia 1999 roku po reformie administracyjnej kraju Rejowiec i gmina Rejowiec została włączona do powiatu Krasnystaw. Warto również wspomnieć, że do roku 1954 funkcjonowała jednostka terytorialna gmina. Od 1954 r. do 1973 r. struktura gromad, a od 1973 roku powrócono do pierwotnej nazwy i organizacji jednostek terytorialnych - gmina.

2/ Sąd Gminny i Sąd Pokoju ma tle struktury samorządowej

Mikołaj Rej w dniu 4 maja 1547 roku uzyskuje pozwolenie tzw. przywilej na lokację prywatnego miasta Rejowiec na prawie magdeburskim. Każda przestrzenna lokacja miasta była procesem wieloletnim. Wiązało to się z wykonaniem planu i przeniesieniem założenia planistycznego w terenie. Bardzo ważną czynnością było zorganizowanie mieszkających ludzi w sprawny i funkcjonalny organizm miejski. Życie gospodarcze zaczynało się organizować wokół wyznaczonych przywilejem królewskim jarmarków oraz cotygodniowych targów. Duże znaczenie miały święta parafialne oraz związane z nimi odpusty.

Prawo magdeburskie, na którym opierał swoją działalność samorząd regulowało wiele spraw społeczności miejskiej. Zgodnie z tym prawem mieszkańców obejmował miejski immunitet sądowy. W praktyce oznaczało to, że podlegali pod wyłączną jurysdykcję samorządu, który miał swoją siedzibę w ratuszu. Struktura samorządów i sądownictwa na przestrzeni dziejów ulegała ciągłym zmianom. W okresie porozbiorowym w latach 1807 -1815 powstał nowy twór państwowy określony mianem Księstwa Warszawskiego. W konstytucji tego Księstwa sądownictwo oparto na Kodeksie Napoleońskim. Zerwano z instytucją sądów stanowych, powołując w ich miejsce sądy powszechne. Uchwalono dwie ważne zasady regulujące funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości.

Pierwsza to niezawisłość sędziowska

Druga to jawność rozpatrywanych spraw.

Zaczęto tworzyć **Sądy Pokoju**. Na funkcję sędziego pokoju powoływał sejmik ziemski. Sędzią mógł zostać każdy bez względu na kwalifikacje, umiejętność pisania i czytania. Do kompetencji sędziów pokoju należało rozpatrywanie spraw drobnych, spraw cywilnych, doprowadzanie do ugody w tzw. sprawach niespornych. Przy Sądach Pokoju działały wydziały policyjne tzw. karne. W tych wydziałach orzekał sędzia po zdaniu egzaminów. Bardzo często funkcje te sprawowali wójtowie i burmistrzowie. W organizowanym sądownictwie wyodrębniono sądy karne. Struktury kompetencji sądowniczej w Księstwie Warszawskim można podzielić na:

Sąd Pokoju - do rozpatrywania drobnych spraw cywilnych i karnych,

Trybunały Cywilne I instancji oraz Sąd Apelacyjny w sprawach cywilnych

Sądy Podsędkowskie Karne /w latach 1810-1812 dostosowane do wzorów francuskich/

Sądy Kasacyjne - cywilne i karne / rolę tą sprawowała Rada Senatu/

Trybunał Administracyjny.

W procesie tworzenia zrębów państwowości polskiej w nowych realiach politycznych największe trudności sprawiła organizacja wymiaru sprawiedliwości. Na czele tego właśnie resortu stanął Feliks Łubieński. Zupełną nowością w działalności dotychczasowego sądownictwa była instytucja sądów pokoju. Utworzono ich wówczas 17. Były najniższym ogniwem w hierarchii sądowej, którego nie można było ominąć przed wystąpieniem w sądach wyższej instancji. Dnia 30 I 1807 r. zostało wydane przez Komisję Rządową *"Ustanowienie tymczasowe Sędziów Pokoju"*. Natomiast 24 II 1807 r., Łubieński ogłosił - *"Urządzenie tymczasowe skróconego postępowania sądowego"*, które, zatwierdzone przez Komisję Rządzącą, opublikowano w ówczesnych pismach do wiadomości publicznej.

W par. 38 tego urządzenia znalazły się bardzo ciekawe zapisy dotyczące sposobu działania opiekunów nad „sierocymi”, interesami. Utworzenie sądów pokoju zostało potwierdzone konstytucją z 22 VII 1807 r. Sądy pokoju były sądami pierwszej instancji dla spraw cywilnych na szczeblu powiatu. Trzech sędziów pokoju dla każdego sądu mianował władca spośród kandydatów wybieranych w potrójnej liczbie przez sejmik powiatowy na okres sześciu lat - co dwa lata jeden z sędziów ustępował; usunąć można było sędziego pokoju tylko w razie postępowania sądowego o nadużycie przez niego władzy. Takie postępowanie przeprowadzano przed Radą Stanu. Sąd pokoju istniał w każdym powiecie. Zadaniem sądu było pojednawcze, dobrowolne załatwienie sprawy. Ponadto do sędziego pokoju należały sprawy niezwiązane z arbitrażem: opiekuńcze i rodzinne. Łubieński mając w świadomości wagę pełnionej funkcji sędziego wypowiedział następujące słowa:

– (...) „*wy macie być nieprzyjaciółmi wszelkiej niezgody, wy onej zapobiegać, wy godzić poróżnionych, wy jednać wszystkich (...). Wy, więc pełniąc (...) obowiązki urzędowania swego, ściągacie sprawiedliwie na siebie błogosławieństwo Ludu, Wdzięczność Narodu (...) a Władza Rządowa w nagrodę zasług, niesie wam obywatelskie wieńce.*”

W Księstwie Warszawskim rozpoczęto od 1809 roku organizację najmniejszych jednostek administracji państwowej. Tworzono **gminy** na czele, których stał **wójt**. W uchwalonej Konstytucji Królestwa Polskiego w 1815 roku przyjęto zasady organizacji samorządu z konstytucji poprzedniej. Przeprowadzony w 1819 roku spis ludności, domów, zwierząt dostarczał podstawowych informacji do przyszłego planowania i organizowania samorządów w terenach miejskich i wiejskich. Po upadku powstania listopadowego na obszarze Królestwa Polskiego wprowadzono stan wojenny na 25 lat. W miejsce Konstytucji Królestwa Polskiego car Mikołaj I ogłosił **Statut Organiczny**. Urzędników polskich zastąpiono rosyjskimi. W roku 1841 zniesiono Sąd Apelacyjny i Kasacyjny. Kompetencje tych sądów przejął departament IX i X Senatu w Petersburgu z siedzibą zamiejscową w Warszawie. Praca Sądów Pokoju cały czas była doskonała. Zapisy w aktach stanu cywilnego obowiązkowo pieczętowano pieczęcią, na której znajdował się dwugłowy orzeł rosyjski i orzeł polski. Rok 1842 wprowadza kolejną zmianę ustroju miasta. Komisja Spraw Wewnętrznych między innymi mianuje burmistrzów i ławników. Zarząd miasta przemianowano na **urząd municypalny**. Zmieniono też i pieczęcie. Ukaz carski nakazuje zmianę nazwy dotychczasowych urzędów miejskich w Królestwie Polskim na nazwę **magistrat**. Pomimo częstych zmian i różnej organizacji urzędów administracyjnych na czele samorządu miejskiego zawsze stał burmistrz określany, jako zwierzchność miejska. Decyzje, jakie podejmował musiał uzgadniać z władzą wyższej instancji szczególnie w sprawach włościańskich. W 1859 roku zaczęto łączyć małe gminy w większe struktury na czele, których stał wójt. Tworzono **Rady Gminy**, których zadaniem była pomoc i nadzór nad wykonywaniem obowiązków przez wójta.

W 1860 wprowadzone zostały Sądy Gminne. Funkcję sędziego obowiązany był pełnić wójt lub właściciel majątku, jeżeli należała do niego cała gmina. Jeżeli gmina miała kilku właścicieli, wójta wybierano spośród nich kandydatów. Jeżeli, sam nie mógł lub nie chciał pełnić obowiązków sędziego mógł powierzyć je osobie przez siebie wybranej, jeżeli posiadała ona odpowiednie wykształcenie. Wójt gminy miał szerokie kompetencje, sprawował władzę administracyjną, porządkową i sądowniczą. Pomagali mu sołtysi, czyli naczelnicy wsi. Poważniejsze przestępstwa wójt odsyłał do rozpatrzenia sądowi. Ławnikami zostawali dobrze prowadzący się obywatele miasta.

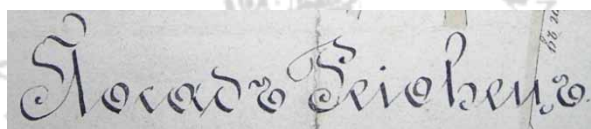
Funkcję Sędziego Pokoju w Rejowcu pełnił przez jakiś czas Antoni Kosiński⁷ - dziedzic dóbr Krasne.

W 1863 roku mieszkańcy Rejowca biorą czynny udział w Powstaniu Styczniowym. Po stłumieniu powstania nasilają się represje. Dotykają one nie tylko pojedynczych ludzi, ale i całą społeczność. W dniu 2 marca 1863 roku ogłoszono ukaz carski, który wśród innych uregulowań prawnych reorganizował powstaniową strukturę administracyjną. Carat pozyskiwał przychylność włościan zezwalając im na obsadę poważnych stanowisk. Działania te uderzały pośrednio w nielojalny w stosunku do władz stan polskiej szlachty. Utworzono: **gromady** i **gminy** zwane **gminami zbiorczymi** obejmującymi większą liczbą wsi, folwarków, dworów lub miasteczek. Na czele gromady stał **sołtys** wybierany na zebraniu ogólnym. W gminie organem uchwałodawczym było zebranie gminne zwoływane raz na kwartał. W gestii zebrania gminnego było między innymi wybieranie wójta, zastępcy wójta, ławnika i pisarza gminy, w zebraniach gminnych mogli uczestniczyć jedynie ci obywatele, którzy ukończyli 21 lat i posiadali minimum 3 morgi ziemi. Kandydat na wójta musiał mieć ukończone 25 lat i posiadać, co najmniej 6 mórg ziemi. Funkcję pisarza powierzano temu, który umiał czytać i pisać po polsku i rosyjsku. Władze wybierano na trzyletnią kadencję. Wójt i pisarz pobierali jednakową zapłatę za swoją pracę. Oprócz czynności administracyjnych wójt spełniał również funkcję policyjną. Wszelkie nieprawidłowości w stosunku do skodyfikowanych praw i obowiązków - rozpatrywał i wymierzał kary **Sąd Gminny** w składzie: wójt i dwóch ławników. W składzie sędziowskim mógł zasiąść ten, który ukończył 25 lat, posiadał 6 mórg ziemi mieszkał na terenie gminy, co najmniej 3 lata. Nie wymagano umiejętności pisanie i

⁷ Zmarł 29 grudnia.1861 roku.

czytania. Orzekano sprawy, które zagrożone karą nie przekraczały 30 rubli, albo do 7 dni aresztu. Ogłaszano wyroki ustne, dla tego brakuje pełnej dokumentacji z zakresu działania tych sądów.

W połowie roku 1866 magistrat w Rejowcu otrzymał od władz zaboru rosyjskiego druki do wypełnienia według stanu z 1863r tzw. **Wiadomości statystyczne o mieście**⁸. Rejowiec nie wypadł w nich korzystnie. Zawarte tam dane (ludnościowo-ekonomiczno – gospodarcze) posłużyły **Komitetowi Urządzącemu Królestwa Polskiego** do wydania w 1867 roku decyzji o pozbawieniu Rejowca prawa miejskiego i przemianowania na tzw. **osadę**. Taki los spotkał wiele małych miasteczek. Był to znakomity pretekst do ukarania w sposób pośredni popierających Powstanie Styczniowe. Otrzymany status osady miał oznaczać coś więcej jak **gmina wiejska** a mniej jak **gmina miejska**. Można to określić, jako relikw po zniesionych prawach miejskich, bez przywilejów ani specjalnych uprawnień. Pozostały jarmarki i targi a przede wszystkim ambicja miejska, która była ciągle żywa w miejscowym społeczeństwie.. Od tego czasu zaborca używał określenia **osada / posad/**, jako status miejscowości a niejako nazwa./ przykład; wieś Kobyle a nie Wieś Kobyle, miasto Chełm a nie Miasto Chełm, osada Rejowiec a nie Osada Rejowiec./.

Napis na planie Rejowca . Rok 1860 .

Należy zerwać ze spuścizną rusyfikacyjną i używać nazwy **REJOWIEC** a nie o zgrozo **Osada Rejowiec**. Apelowałem w tym względzie nie jeden raz, bez wyraźnego skutku. W 1875 roku rozpoczęto reorganizację sądów gminnych. Zlikwidowano Komisję Sprawiedliwości pozostała po Księstwie Warszawskim. Po roku 1876 wprowadzono rozwiązania i strukturę organizacyjną sądownictwa rosyjskiego. Utworzono dwie kategorie sądów powiązane wspólną instytucją kasacyjną.

Kategoria I: pierwsza instancja składająca się z **sądów gminnych i sądów pokoju**, druga instancja to **zjazdy sędziów pokoju**.

Kategoria II: pierwsza instancja - **sądy okręgowe** druga instancja to **izba sądowa**, jedna na całe Królestwo.

Instancja kasacyjna - Departament Senatu w Petersburgu.

Nowo zorganizowane sądy gminne obejmowały swą jurysdykcją kilka gmin. Orzecznictwem zajmował się wykształcony sędzia, któremu, pomagało dwóch ławników. Każdą rozprawę protokołował pisarz sądowy. Rozpatrywano sprawy cywilne dotyczące dziedziczenia i gospodarki gruntami i karne zagrożone grzywną do 300 rubli, aresztem do 3 miesięcy lub więzieniem do jednego roku. Zasądzona kara aresztu odbywana była w areszcie przynależnym do miejsca urzędowania sądu. Taki areszt był też i w Rejowcu, którego budynek istnieje do dnia dzisiejszego. Przyłgnęła do niego specyficzna nazwa z tamtych lat - "**koza**".

⁸ Wierna kopia z oryginału „ **Wiadomości statystycznych** „, w archiwum autora.

Budynek aresztu przy Sądzie Pokoju w Rejowcu. Oslawiona „Koza”, rejowiecka.

Pomieszczenia aresztu Sądu Pokoju przy gminie Rejowiec były przeznaczone: większa sala dla mężczyzn a mniejsza dla kobiet. Pośrodku były dwie izby mieszkalne dla dozorczy aresztu.

Po wybuchu I wojny światowej pod naporem armii austriackiej Rosjanie wycofali się z Rejowca. W 1917 roku nowy okupant reorganizuje dotychczasowe władze gminne. Zwiększa liczbę radnych gminy do 12 wyłonionych ze gromadzenia gminnego. Pozostaje niezmiennie w funkcjonowaniu dotychczasowe sądownictwo gminne i Sąd Pokoju.. Jest to specyficzna sytuacja tylko na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego. Po uzyskaniu niepodległości w 1918 roku nowo organizująca się władza Niepodległej Polski ogłasza dekret z 27 listopada 1918 roku, w którym uregulowano tworzenie Rad Gminnych na obszarze byłego Królestwa Polskiego.

Wojska bolszewickie na początku sierpnia 1920 roku przybliżają się do Rejowca

W dniu 8 sierpnia zapadła decyzja o ewakuacji urzędów państwowych i samorządowych, która przeprowadzono w godzinach wieczornych. Ewakuowano: Poczta, Sąd Pokoju i Szkoły. W przymusowego wyjazdu w czasie podróży, część archiwaliów Sądu Pokoju uległa rozproszeniu i nie powróciła w komplecie do macierzystej jednostki. Sejm Ustawodawczy uchwalając Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej 17 marca 1921 roku zw. Konstytucją Marcową ustalił, że sędziów pokoju będzie wybierać miejscowa ludność. W podobny sposób jak za okupacji austriackiej utrzymano sposób wybierania i funkcjonowania lokalnych władz. Na podstawie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 października 1921 roku w przedmiocie dyslokacji sądów pokoju w powiecie chełmskim przeniesiono Sąd Pokoju z Rejowca do Siedliszcza Sąd Pokoju miał swoją siedzibę po drugiej stronie poczty w drewnianym budynku⁹ (pomiędzy dzisiejszymi budynkami Nowaka a Machla, bliżej łąk Budnego.)

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, Sąd Pokoju w Rejowcu pow. chełmski, działał krótko. Zamykało się to w latach 1918 – 1921. Jego status prawny – instytucja ochrony prawa i wymiaru sprawiedliwości. Sąd działał na swoim terenie, jako sąd I instancji, w którego gestii było orzecznictwo w drobnych sprawach cywilnych i karnych. **Sąd Pokoju i Sąd Gminny** w Rejowcu pełnił swą funkcję do **1922r.**

Decyzją władz, Sąd Pokoju z Rejowca przeniesiono do Siedliszcza, a w 1928 roku nastąpiło jego całkowite

⁹ Po roku 1922 w pomieszczeniach Sądu Pokoju prowadzono zajęcia lekcyjne aż do roku 1930.

rozwiązanie.

----- „ -----
Zawartość zachowanych akt w sprawach cywilnych:

lata 1917 – 1922 (sygn. 1- 73)

repertorium C z lat 1915 – 1916 (sygn.74)

skorowidz z lat 1920 – 1921 (sygn. 75)

repertorium spraw karnych z lat 1919 – 1920 (sygn.76)

repertorium procesów cywilnych i spraw działowych z lat 1918 – 1921 (sygn.74a)

